

Любецька В. В.

Київська академія прикладних мистецтв

ОСМИСЛЕННЯ ДИСКУРСУ МІСТА В РОМАНІ «НОВЕ ЖИТТЯ» ОРХАНА ПАМУКА

У статті розглядається актуальна проблема – осмислення дискурсу міста в сучасному постмодерністському романі «Нове життя» турецького письменника Орхана Памука. Варто зазначити, що криза «європоцентризму» спровокувала зацікавленість культурою Сходу, зокрема – турецькою літературою. Жанр роману, традиційний для європейської літератури, у Туреччині має відносно недовгу історію, тим не менш, турецький літературний процес розвивався стрімко, і за порівняно короткий період новий жанр пройшов шлях від наслідування європейських зразків до створення оригінальної літератури. Образ міста досліджується у світовій літературі, є постійною темою художніх і наукових рефлексій, символом сучасного світу. У цьому сенсі усвідомлення значення дискурсу міста, який виступає «героєм» роману «Нове життя», в історичному, філософському, культурологічному контекстах є нагальним. Роман відкриває національну специфіку дискурсу міста, у якому віддзеркалюються історико-культурний та духовний розвиток країни. Виявляється глибинна перспектива вивчення національних особливостей художнього тлумачення міста у сучасній урбаністичній прозі. Топос у романі «Нове життя» існує у двох вимірах, як зовнішньооб'єктивний (історико-культурний) і як внутрішньосуб'єктивний (психологічний). Духовні виміри, якими супроводжується пошук «нового життя» героями твору, пов'язані із часом і простором у романі Орхана Памука. Урбаністичний простір репрезентує нові сенси, відображаючи в них людину і час. Місто творить сюжет, формує особистість, відтворює почуття та враження, саморефлексує. Роман «Нове життя» поєднує елементи містичного роману-подорожі з елементами детективного роману. Важливим прийомом є інтертекстуальність – духовне становлення героя відбувається завдяки подорожам, які нагадують подорожі героїв у Рільке і Данте. Герої Орхана Памука відчайдушні мандрівники, які рухаються і еволюціонують у пошуках власного «Я», самовдосконалюються у спробах знайти глибинний сенс буття. Образи-символи «дороги» і «міста» пов'язані із сферою підсвідомого, вони стають спробою проникнення у сокровенні наміри людини, сприяють пошуку істини, набуваючи ознак провідної лінії сюжету.

Ключові слова: постмодернізм, роман, поетика, дискурс, хронотоп, ідентичність, міф, турецька література.

Постановка проблеми. У статті осмислюється дискурс міста, його роль і значення в романі «Нове життя» Орхана Памука. Досліджуються актуальні проблеми: виявлення стильових домінант постмодерністської літератури, особливості турецької романістики і поетики романів Орхана Памука. Розкриваються виражені постмодерністські риси роману «Нове життя» – інтертекстуальність, пародійність, іронічність, інтелектуалізм, авторська гра з читачем і текстом, образність, хронотоп. Аналізуються хронотоп у романі «Нове життя», який виступає формотворчим елементом та репрезентує ідентичність культурно-національного світосприйняття. Окреслюється нова концепція особистості у турецькому романі. Новий герой розуміє і відчуває абсурдність життя, прагне до гармонії зі світом, насамперед зі своїм внутрішнім світом, що змушує героя рухатись у просторі

та напружено шукати істину. Головний герой роману «Нове життя» Осман переживає гостру кризу самоідентифікації. Пізнання ним істини починається зі самопізнання, що нерозривно пов'язане з духовним удосконаленням особистості. Справжнім художнім відкриттям у романі стає міська тематика, яка відтворює стрімкі процеси урбанізації, науково-технічного прогресу, які охопили Туреччину ХХ ст. Автор з сумом описує, як західна цивілізація стрімко знищує східну, зникають традиційні предмети побуту старої Туреччини (газова вода і карамельки з ангелами «Нове життя»). Західні торгові мережі поглинають країну, старовинні вулиці заповнює неонові реклама, міста все більше втрачають свою неповторність та індивідуальність через однакові споруди – банки, магазини, ресторани. Новий топос формує і певний спосіб мислення, новий тип свідомості та

світобуття. Роман «Нове життя» є текстом про місто та про міста, в свою чергу міста виступають як тексти. Головний герой Осман читає таємну книгу, що заворює його, одержимий ідеєю знайти те, про що він прочитав у книзі, він починає їздити по країні, «гортає сторінки», переїжджаючи з міста в місто. Утвердження цілісного дискурсу міста зумовлює актуальність запропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методологічною основою роботи стали наукові дослідження, присвячені дискурсу міста та творчості Орхана Памука: І. В. Віхор [1], К. Посохової [2], Г. В. Рог [3], М. В. Штогрин [4]. При оцінці місця Орхана Памука в контексті турецького роману було залучено роботи турецьких літературознавців: Г. Айтач [5], А. Гісар [6], Й. Еджевіт [7], А. Кабакли [8], Ф. Насі [9]. Дані роботи присвячені характеристиці постмодернізму в його філософській, культурологічній та літературознавчій іпостасі й виявленню постмодерністських елементів і тенденцій у творчості турецького романіста та його сучасників. Для вирішення поставлених завдань у роботі були використані загальнонаукові методи спостереження, добору, аналізу і систематизації матеріалу. Потреба концептуального, цілісного та системного підходу до порушеної проблеми зумовлює застосування традиційних культурно-історичного, типологічного, тематологічного аналізу художнього тексту. Принципову роль відведено аналізу стилю роману «Нове життя» Орхана Памука, а також прийомам структуралістського аналізу, елементам герменевтичного та інтертекстуального підходів. Більшість учених досліджують творчість письменника як приклад постмодерністської прози, на що і зміщується фокус досліджень. У роботах також є аналіз окремих елементів інтертекстуальних зв'язків романів Орхана Памука із творами інших авторів. Інтертекстуальність романної прози письменника виражає його провідну ідейно-образну установку. Рефлексія Орхана Памука на тему міста трансформується в художні образи, що творять авторський урбаністичний міф. Дискурс міста доволі неординарна проблема у творчості Орхана Памука, яка досі системно не проаналізована, тож назріла потреба комплексного наукового дослідження міських локусів і топосів.

Постановка завдання. Пропонована стаття присвячена дослідженню дискурсу міста в романі Орхана Памука «Нове життя», тематичній своєрідності та принципам художньої організації художнього твору. Об'єктом дослідження став

роман «Нове життя» Орхана Памука, у якому найбільш яскраво презентовано урбаністичні топоси, окреслено зв'язок сюжету із міською тематикою. Предметом дослідження є дискурс міста та способи його трансформації в художньому творі турецького письменника. Літературний простір ХХ століття вирізняється «урбанізацією», становленням «міської літератури», «міського тексту». Окремими завданнями є завдання: означити ключові локуси міського хронотопу в романі «Нове життя»; розглянути міське життя і мотив подорожі як світоглядну парадигму головних героїв; проаналізувати творення міського тексту-міфу автором. Досліджуються поетологічні особливості мистецького світу Орхана Памука, специфіка творчого методу автора та ідейно-художня своєрідності його роману «Нове життя» у контексті культурного діалогу Сходу і Заходу.

Виклад основного матеріалу. Турецький роман кінця ХХ – початку ХХІ ст. став об'єктом наукового інтересу через його стрімкий та плідний розвиток. Яскравими представниками турецької романістики є Метін Качан, Назли Ерай, Кадір Мисироглу, Яшар Кемаль, Ахмед Хамді Танпинар, Більге Карасу, але саме завдяки Орхану Памуку турецька література активно включилася у світовий літературний процес. Г. В. Рог стверджує: «У різностильовій палітрі турецької прози останньої третини ХХ ст. вирізняються ті домінанти, що мають ознаки постмодернізму ... Формування художнього стилю провідних письменників кінця ХХ ст. Орхана Памука, Пинари Кюр, Метіна Качана, Латіфе Текін перебуває під впливом естетичних засад і художньої практики постмодернізму» [4]. У зв'язку з цим виникає необхідність різнобічних досліджень творчості романіста Орхана Памука. Специфіці розвитку турецького роману присвячено багато наукових досліджень. З публікацій турецьких літературознавців особливу увагу привертають роботи Г. Айтач, А. Кабакли, А. Х. Танпинар та інш. Становлення жанру роману в турецькій літературі – процес поетапний, який базується на наслідуванні західних традицій та пошуку свого творчого методу. Доволі часто у турецькій літературі спостерігається змішання різномірних стилів та жанрів, реалістичних, романтичних, модерністських тенденцій. Питання про виникнення романного жанру в Туреччині залишаються дискусійними, проте відомо, що знайомство з жанром роману відразу породжує оригінальні твори. Особливо з появою постмодерністського напрямку у літературі змінюються традиційні форми і зміст творів, виника-

ють нові образотворчі засоби. Турецький критик Й. Еджевіт зазначає, що «у цей період з'являється роман, у якому порушена хронологічна цілісність оповідання, стерта межа між зовнішнім та внутрішнім світами» [9, с. 21]. Романи Орхана Памука вирізняються самобутністю та оригінальністю, притаманному турецькому постмодернізму. Вважається, що турецький постмодернізм є результатом історико-культурної ситуації, пов'язаною з процесом європеїзації суспільства. Однак прагнення до європеїзації позбавляє іноді власного минулого, тому турецький постмодернізм характеризується своєрідною «одержимістю історією», яка є масштабним її переосмисленням. Так у Орхана Памука завжди пов'язане минуле із сьогоденням, збережена пам'ять про нього. Саме тому лейтмотивом творчості Орхана Памука стає пошук ідентичності і самоідентифікації, повернення до історичної та етнокультурної спадщини у сучасному світі.

Книга «Нове життя» вийшла у 1994 році та стала однією з найпопулярніших у турецькій літературі. Головний герой книги студент Осман, якому подобається дівчина Джанан. Але вона зустрічається з іншим хлопцем – Мехметом. Джанан постійно читає дивну книгу, і щоб зрозуміти дівчину краще, Осман теж купує таку книгу і починає її читати. Книга змінює життя хлопця. Осман читає щоночі і дізнається багато цікавого про життя і про свою країну саме з цієї книги. Одного разу Джанан та її друг Мехмет зникають і Осман, одержимий ідеєю знайти те, про що він прочитав у книзі, починає їздити по країні на автобусах, змінюючи місто за містом. Згодом Осман повертається до свого «старого» життя у своєму місті і розуміє, що нове життя йому зовсім не потрібно і все, що він шукав протягом 14 років було доволі близько початково. Нажаль, що розуміння цієї істини приходить запізно.

Орхан Памук у романі «Нове життя» запропонував новий рівень авторської інтерпретації урбаністичного простору крізь призму постмодерністської поетики. Буквально сюжет роману можна звести до формули «блукання персонажа у пошуках істини». З появою книги змінюється час і простір, що оточує героя: «Якось я прочитав книгу, яка змінила моє життя... Я вийшов на вулиці свого дитинства, де прожив двадцять два роки, але мені здалося, ніби я опинився на чужих, сповнених небезпек вулицях, у незнайомій країні. Обличчя відчуло вологий грудневий холод, і я сказав собі, що, напевно, все ж таки щось перейшло зі старого світу до нового» [5].

Тема міста в романі розкривається у мотиві подорожі, повернення, прощання та досягнення міста. За думкою С. Кая: «Міфологія міста – це універсальна ідея Міста, яка корелює з локальними міськими міфами, сформованими на основі національних культурних традицій, які «пропущені» в літературному творі крізь призму індивідуального життєвого досвіду персонажів і є авторським варіантом художньої картини світу. Авторською репрезентацією міста визначено художній образ міста, зумовлений задумом письменника, контекстом (національною і світовою літературною традицією художньої урбаністики) і специфікою історико-літературної доби» [2]. У романі Орхана Памука по-новому артикулюється функція просторово-часових параметрів, хронотоп стає окремим предметом художнього зображення та перетворюється на об'єкт постійних філософських роздумів автора і його героїв. Герой змінює міста, але фактично не рухається, бо міста стають одним великим Містом, у якому циркулюють зміни і не залишається місця для улюблених і знайомих із дитинства реалій: «Ринки та щоквартальні продуктові магазини, вулиці з білизною... були розкидані сильними вітрами із Заходу, я відчув, що ця історична змова, заснована на традиціях, які дозволили землям взагалі не змінюються, зазнала поразки» [5]. Ми бачимо тенденцію до міфологізації топосу міста, саме урбаністична тематика і загальний дискурс міста пов'язані в романі «Нове життя» із комплексом проблем національної, особистісної та мистецької ідентичності. Міфологічний аспект образу міста пов'язує традиційне і новаторське у творенні автором його міфології. М. В. Штогрин справедливо зазначає, що «для міста характерні семантичне навантаження, смислове згущення, емоційна напруга, раціональна впорядкованість. Місто реалізує ідею організації простору перебування людини, включаючи різні форми тілесності: саму людину і внутрішню тілесність (житло, комунікації). Місто провокує людину на вчинки, генерує події, незворотні, і тому й доленосні» [6, с. 12]. Дійсно, вчинки героя доленосні, Осман відкриває «нове життя», яке пов'язане із подорожами по різних містах. Рідне місто – це старий світ, який потрібно перетворити: «Старий світ був тут, переді мною, поруч зі мною, на вулицях, навколо мене: у знайомих вітринах бакалійних лавок, у пекарні на площі перед вокзалом... Мені хотілось втекти від цих знайомих вулиць, які робили мене самим собою, від сумних мокрих дерев, від неонових

букв, відбитих на асфальті та в калюжах води на тротуарах, від ламп овочевих та і м'ясних магазинів» [5]. Не тільки Осман, всі герої роману, так чи інакше, причетні до дискурсу міста, що формує гостру опозицію старе-нове, Схід-Захід, життя-смерть. Орхан Памук дає негативну оцінку європейському орієнталізму, хоча й реалізує діалог культур у романі: «Концепція діалогу культур, актуалізована в сучасному цивілізованому світі, спрямована на встановлення взаєморозуміння і взаємозв'язків між представниками різних культур. У цьому сенсі художня творчість Орхана Памука, зорієнтована на діалогічність як форму комунікації між представниками різних культур, виражає магістральні тенденції сучасного глобалізованого культурного й літературного процесу» [3, с. 18]. Ідея міста і уявлення про турецькі міста як певний архітектурний і соціокультурний тип організації простору охоплює художній твір Орхана Памука. І. Віхор, аналізуючи дискурс міста у своєму дослідженні, зазначає: «Семантичне осереддя образу міста синтезує в собі елементи найважливіших віх його історичного, культурного, соціального розвитку і може доповнюватись досвідом його сучасного сприйняття. В літературно-художніх творах воно існує у вигляді такого ідейно-тематичного комплексу, який породжує образи, мотиви, сюжети, що стають наскрізними для творів тих письменників, які звертаються до образу певного міста і слугують основою для їх індивідуально-художньої інтерпретації» [1, с. 6]. Для осягнення дискурсу міста автором залучається широке поле історичного, релігійного, суспільно-політичного та культурно-історичного контекстів. Важливим є і мотив подорожі в романі «Нове життя», що трансформується у мотив подорож-пошук (герої шукають «нове життя»; Джанан прагне знайти Мехмета; Осман прагне пізнати сенс книги та прихованого буття); подорож-розслідування (перед героями стоїть низка запитань – чи загинув Мехмет, хто він такий, хто автор таємної книги тощо), та переплітається із мотивом двійництва (Осман – Мехмет), а також «корелює з традиційним для етапу ініціації мотивом самопізнання, але у площині розчарування і самотності» [2, с. 225]. Новий простір не став для героя сакральним, «своїм», який міг би протистояти «чужому» чи «старому» простору. Остання подорож героя закінчується трагічно: «Що таке життя? Це час! Що таке час? Доля, випадок! А що таке нещасний випадок? Життя, життя, *нове життя!* ... я сподівався знайти спокій, вва-

жаючи, що зараз – саме той момент, на який я чекав довгі роки, але, щоб угамувати страх, мені захотілося, щоб ця мить розкрила таємниці часу, катастрофи і випадку, спокою, слова і життя, нового життя. Але нічого не сталося... Я зрозумів, що це кінець *мого життя*. А мені хотілося *повернутися додому* і зовсім не хотілося переходити в нове життя, ні вмирати» [5].

Висновки. Дослідження поетики сучасного турецького роману засвідчує значну активацію його стильових різновидів. Так Орхан Памук створює ефект текстового хаосу, веде гру на рівні форми і змісту, експериментує зі способом викладання. У романі «Нове життя» автор вдається до художнього маркування простору і часу. Час плине, умовно змінюється простір, але незмінною залишається ідея пошуку самоідентичності та істинного буття. Осмислення дискурсу міста допомагає визначити специфіку авторської інтерпретації самотності людини міста, яка стає міфогероєм в урбаністичному тексті. Культурні та ідеологічні міфи національного дискурсу пов'язані з феноменом «міста», через міський міфопростір та міфочас герой повертається до себе справжнього, до свого рідного міста, як втраченого сакрального простору. Химерний хронотоп стає сакрохронотопом в романі «Нове життя». Фіктивний урбаністичний топос пригнічує Османа, небагато залишилось автентичних міст: «Можна також сказати, що *містечко* залишилося і *поза сферою впливу сучасної цивілізації*, бо, коли я вийшов з автобуса, мене зустріла чарівна тиша із забутих казок про щасливих падишахів і спокійні міста. Ніщо не змушувало мене думати: «Ну ось, їздив-їздив і знову приїхав *туди ж*», – так завжди було раніше, коли мене, ніби я не їхав, оточували однакові банки, магазини, які торгували морозивом, холодильниками, сигаретами та телевізорами» [5]. Художній топос окреслює проблематику, предметно-образну конкретизацію, сюжетну модель, ідейно-естетичні настанови в романі «Нове життя». Національно маркований топос виступає як сакральний, «європеїзований» – як фіктивний. Міста в романі репрезентують специфіку історичного, культурного, духовного буття цілої нації. Отже, образ міста і осмислення дискурсу міста загалом допомагає сформувати уявлення про ідейно-художній зміст твору, про основні характеристики персонажів, чие буття визначається у просторі міст. Особливого значення набуває авторське художнє осмислення міста-міфу в його національній специфіці.

Список літератури:

1. Віхор І. Дискурс міста в українській поезії кінця XIX – першої половини XX століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.01.06. Тернопіль, 2011. 20 с.
2. Кая С. Місто як міф в українській і турецькій прозі постмодерну: особливості авторських та національних репрезентацій: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 «Філологія» (03 – Гуманітарні науки). Київ, 2021. 264 с. URL: <https://surl.li/tbgrij> (дата звернення: 20.01.2025).
3. Посохова К. Діалог культур як фактор ідейно-художньої своєрідності романів Памука «Біла фортеця», «Мене звали Червоний», «Сніг» та «Стамбул: місто спогадів»: автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.01.04. Сімферополь, 2012. 20 с.
4. Рог Г. В. Жанрово-стильові моделі сучасного турецького роману (80–90-ті роки): дис. ... канд. філол. наук. 10.01.04. Київ, 2006. 204 с. URL: <https://surl.li/cmvyjgc> (дата звернення: 20.01.2025).
5. Орхан Памук Нове життя. Харків: Фоліо, 2023. 286 с. URL: <https://surl.li/ujnsah> (дата звернення: 20.01.2025).
6. Штогрин М. В. Урбаністичні топоси сучасної української літератури: традиції та трансформації (2000–2014 рр.): дис. ... канд. філол. наук. 10.01.01. Житомир, 2016. 177 с.
7. Aytaç G. Edebiyat ve Medya. Ankara: Kültür bakanlığı yayınları, 2002. 226 s.
8. Hisar A. Ş. Boğaziçi Mehtapları. İstanbul: Yapı kredi yayınları, 2009. 195 s.
9. Ecevit Y. Türk Romanında Postmodernist Açılımlar. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001. 240 s.
10. Kabaklı A. Türk Edebiyatı. İstanbul: Türkiye yayınevi, 1994. 132 s.
11. Naci F. Yüzyılın 100 Romanı. İstanbul: Adam Yayınları, 1999. 691 s.

**Liubetska V.V. UNDERSTANDING THE DISCOURSE OF THE CITY IN THE NOVEL
“NEW LIFE” BY ORHAN PAMUK**

The article examines the actual problem of understanding the discourse of the city in the present-day postmodern novel “New Life” by the Turkish writer Orhan Pamuk. It is worth saying that the crisis of “Eurocentrism” provoked interest in the culture of the East, in particular, Turkish literature. The genre of the novel, which is traditional for European literature, has a relatively short history in Turkey, nevertheless, the Turkish literary process developed rapidly, and in a relatively short period, the new genre went from imitating European ones to creating original literature. The image of the city is explored in world literature, it is a constant topic of artistic and scientific reflections, a symbol of the modern world. In this sense, awareness of the importance of the city discourse, which acts as the “hero” of the novel “New Life”, in historical, philosophical, cultural contexts is urgent. The novel reveals the national specificity of the city’s discourse, which reflects the historical, cultural and spiritual development of the country. An in-depth perspective of the study of the national characteristics of the artistic interpretation of the city in modern urban prose is revealed. The topos in the novel “New Life” exists in two dimensions, as external objective (historical and cultural) and as internal subjective (psychological). Spiritual dimensions, which are accompanied by the search for a «new life» by the heroes of the work, are related to time and space in Orhan Pamuk’s novel. The urban space represents new meanings, reflecting people and time in them. The city creates a plot, forms a personality, reproduces feelings and impressions, self-reflects. The novel “New Life” combines elements of a mystical travel novel with elements of a detective novel. An important technique is intertextuality – the hero’s spiritual formation takes place thanks to journeys that resemble the journeys of heroes in Rilke and Dante. Orhan Pamuk’s heroes are desperate travelers who move and evolve in search of their own self. They self-improve in an attempt to find the deepest meaning of being. The images-symbols of “road” and “city” are connected with the sphere of the subconscious, they become an attempt to penetrate into the secrets of a person’s intentions, contribute to the search for truth, acquiring signs of a leading plot line.

Key words: postmodernism, novel, poetics, discourse, chronotope, identity, myth, Turkish literature.